

Nivele ale cercetării coparticipative a tineretului

(Democratizarea procesului de cunoaștere—acțiune socială)

Cătălin Mamali

Centrul de cercetări pentru problemele tineretului

Evoluția atitudinii cercetătorului față de realitatea umană studiată, reevaluarea continuă a rolului implicit sau explicit jucat de subiect în diferite etape ale cercetării constituie elemente cruciale în evoluția modernă a științelor sociale, chiar dacă teoretizarea lor nu este încă satisfătoare. În acest proces se remarcă, pe de o parte, critica pozitiei neutraliste a cercetătorului și a mijloacelor de cercetare în raport cu realitatea studiată, iar, pe de altă parte, critica tendinței de a considera subiectul uman ca obiect de studiu pasiv, cu același status ontologic și gnoseologic pe care îl are obiectul de studiu al științelor naturii. Această tendință, cunoscută sub numele de sociologia umanistă și respectiv psihologia umanistă, care atrage multe nume de prestigiu, acordă subiectului cercetat un rol din ce în ce mai activ în raport cu cercetarea.

În condițiile specifice societății sociale, datorită rolului pe care trebuie să-l joace în ansamblul dezvoltării sociale factorul conștient, participarea conștientă* a tuturor categoriilor profesionale la viața social-economică și politică a societății, această caracteristică a științelor umane contemporane capătă dimensiuni deosebite.

Din acest punct de vedere considerăm că cercetătorii marxiști¹ ai realității sociale au acordat, pînă în prezent, prea puțin „spațiu” complexului problematici care desurge din diversificarea metodelor de cercetare participativă, din creșterea rolului activ ale subiectului în cercetarea socială.

1. Implicații metodologice ale trecerii de la viziunea obiectivistă la viziunea umanist-științifică asupra realității sociale

Din ce în ce mai mulți autori susțin ideea trecerii de la viziunea obiectivistă și mecanicistă asupra realității umane la un model reflexiv al acestela (Harré și Secord², Little³ etc.). Fără a insista asupra acestei noi orientări, pe care am analizat-o cu alt prilej **, vom insista asupra consecințelor ei metodologice. Considerarea personalității umane, în special, și a realității sociale

* În tratarea dialectică a participăril se realizează în mod justificat diferențierea între „participarea de apărere” (care derivă din statul ontologic al membrilor unei societăți) și „participarea paritară” (I. Drăgan, P. Pânzaru *Participarea ca dimensiune și perspectivă nouatoare a educației și a dezvoltării*, Colloque UNESCO, București, 14–16 iunie 1978).

¹ Este sătut că Marx a utilizat chestionarul nu numai pentru a cunoaște mai bine situația muncitorilor ci și pentru a ridica gradul de conștiență socială a acestora. K. Marx, *Chestionar pentru muncitor*, în *Opere*, vol. XIX, București, Edit. politică, 19. Această problemă este analizată pe larg în lucrarea, S. Chelcea, *Chestionarul*, București, Edit. științifică, 1975.

² Harré R., Secord P. F., *The Explanation of Social Behaviour*, Oxford, Blackwell, 1972, p. 136.

³ Little B. R., *Psychological Man as Scientist, Humanist and Specialist*, în „Journal of Experimental Research in Personality”, vol. 6, nr. 2–3, 1972, p. 95–118.

** Tendința de auto-realizare și mobilitate socio-occupațională, în „Revista de filozofie”, nr. 6, 1976.

„Viitorul social”, an VIII, nr. 1, p. 79–86, București, 1979.

În general, ca un sistem care se auto-direcționează, auto-cunoaște și auto-transformă presupune și elaborarea unei metodologii adecvate. Din acest punct de vedere apare, după opinia noastră, o problemă deosebită de importanță și anume cea a consonanței valorice între metodologia științelor sociale, scopul cercetărilor sociale și modelul explicit sau implicit asupra realității umane pe care se sprijină aceste cercetări. Așa cum am arătat, cercetarea de tip participativ și coparticipativ, în multiplele ei variante constituie una din soluțiile optime ale acestei probleme. Fără a intra aici în amănunte vrem doar să menționăm că este posibilă construirea unei scale a democratizării procesului de cercetare-aeflare socială. La *polul negativ* al scalei se găsesc cercetările și experimentele de ordin manipulativ, și, în primul rînd, cercetările manipulative al căror scop este contrar intereselor personalității sau comunității respective⁴; la *polul pozitiv* al scalei fiind cercetările de ordin participativ și coparticipativ. Scala democratizării procesului de cercetare-acțiune socială, fiind strins corelată cu măsura în care membrii realității studiate participă la cunoașterea proprietății lor realități sociale. Ca elemente pe care le utilizăm în construirea acestei scale amintim aici doar cîteva: a. *nivelul* la care se face participarea „subiecților” la cercetare (incepînd cu alegerea temei, elaborarea proiectului, culegerea datelor și terminînd cu valorificarea rezultatelor); b. *cara și cît* dintre membrii populației studiate participă la cercetare; c. *cultarea* participării; d. *durata* participării.

Chiar și în cazul cercetărilor unor probleme extrem de dificile și specializate, în funcție de orientarea valorică a cercetării și de nivelul ei de tehnicitate se poate asigura în diferite grade participarea subiecților. În acest sens, elaborarea unei „retorice a modelării” construită în funcție de adresantul cercetării, cu cazul ei particular care este „retorica previziunii” aşa cum au fost ele concepute de Mihai Botez, ni se par niște soluții și, în același timp, problematizări deosebite de importanță pentru realizarea unei tehnologii care să asigure „sinceritatea socială”⁵.

Fie că este vorba de încercarea și necesitatea de a face vizibil pentru omul cotidian demersul științific, din științele naturii, sau cel din științele umane, problema principală rămîne cea a activizării și instrumentalizării capacitatii întregii realități umane de a se cunoaște și de a-și depăși, în mod conștient, propria condiție.

În literatura noastră de specialitate se acordă, pe bună dreptate, o importanță deosebită diferitelor aspecte ale acestei probleme, fie că este vorba de metoda aprecierii obiective⁶, de autoinvestigația participată⁷, de experimentul politic⁸, de experimentul social⁹, de tehnica situațiilor simetrice¹⁰ sau de tehnica auto-experimentării¹¹.

Accentuarea procesului de democratizare a metodologiei de cercetare, în special, și a cercetării și acțiunii sociale, în general, nu trebuie confundat în nici un caz cu o naivizare a cercetării în domeniul social, deoarece accentuarea participării și coparticipării nu se realizează sau nu trebuie realizată prin deteriorarea calităților științifice ale sistemului de cercetare ci prin instrumentalizarea capacitatii tinerilor de cunoaștere a realității studiate și, în mod necesar, prin cotidianizarea exigentelor, tehniciilor și rezultatelor cercetării.

A doua dimensiune privește selectarea proceselor studiate, și ea se caracterizează prin deplasarea interesului și ponderii cercetărilor efectuate asupra proceselor creative, de auto dezvoltare a personalității. În același sens, trebuie înțeles și interesul crescut față de orientarea prospectivă și proiectivă a personalității.

Dezvoltarea și mai ales aplicarea acestor două dimensiuni fundamentale ale unei perspective umaniste asupra personalității sunt strins dependente de caracteristicile sistemului

* Exemple în acest sens sint oferite de cercetările occidentale de psihosociologia reclamei (mai ales cele care au folosit efectul „post-inducție”) sau de proiecte de cercetare macrosocială ca în cazul mult criticatului proiect Camelot.

⁴ Botez M., *Some observations regarding the man-society interaction*, în *Human Needs, New Societies, Suporitive Technologies Collected Documents Presented at the Rome Special World Conference and Future Research 1973*, vol. II, Roma, Irides, p. 24—26.

⁵ Zapan Gh., *Metoda aprecierii obiective a personalității*, în „Analele româno-sovietice”, seria pedagogie-psihologie, nr. 3, 1957.

⁶ Stahl H., *Teoria și practica investigațiilor sociale. Metode și tehnici*, București, Edit. științifică, 1974, p. 38—41.

⁷ Studiile referitoare la Experimentul Dolj de: S. Tamaș, I. Iordăchel, I. Velea, P. Constantinescu și L. Oprescu, E. Lungu, în „Vîitorul social” nr. 4, 1973, p. 838—860.

⁸ Nicola T., *Experimentul social*, Craiova, Scrisul românesc, 1973.

⁹ Mamali C., *Relații între cunoașterea științifică și cunoașterea cotidiană în cercetarea participativă. Tehnica situațiilor simetrice*, în „Vîitorul social”, an III, nr. 4, 1974, p. 740—748.

¹⁰ Mureșan P., *Tehnica autoexperimentării*, în „Colectia metode și tehnici de cercetare și educare”, București, Institut. de științe pedagogice, 1975.

social, de specificul relațiilor de producție, de posibilitățile obiective pe care le oferă baza economică acțiunii conșiente de planificare și proiectare a realității sociale.

2. De la opoziția status-urilor de „expert” și „nespecialist” la complementaritatea epistemică a acestora în cercetarea tineretului

Din ce în ce mai mulți cercetători încercă să descopere căile prin care cunoașterea socială obținută în cercetare poate fi utilizată în politica socială. Răspunsul la aceste probleme, fie că este vorba de gradul de accesibilitate pentru nespecialist a tehniciilor statistică¹¹, fie că este vorba de finalitatea priorității explicativă a cunoașterii sociale¹² și orientarea priorității acțională a decidenților sau de modificarea involuntară a problemelor sociale, datorită specializării cercetărilor¹³ nu se poate să fără a lua în considerație și relația mai largă cercetător-nespecialist (fie acesta decident sau „simplu membru” al comunității studiate).

Această problemă fundamentală pentru sociologia cunoașterii și pentru practica socială se regăsește în raportul dintre „insider-i” și „outsider-i” cum spune Merton. Încercând să depășească dilema dată de conflictul cognitiv dintre cel „dinăuntru” și cel „din afară domeniului” Merton spune: „Insider-i și outsider-i în domeniul cunoașterii uniti-vă. Nu aveți nimic de pierdut decât pretențiile voastre. Aveți de cîștigat o lume a înțelegerii”¹⁴.

Din punctul nostru de vedere credem că problema principală este cea a depășirii opozitiei, atât dintre „insider-i” și „outsider-i”, cit și a opozitiei dintre expert și nespecialist (fie acești „insider-i” sau „outsider-i”). Teza pe care încercăm să-o susținem este: *democratizarea vieții sociale, participarea conștientă a membrilor unei comunități sociale la procesul de evoluție a acesteia este condiționată și de nivelul și calitatea participării membrilor ei (specialiști și nespecialiști) la cunoașterea realității în care trăiesc*.

Fiecare membru al comunității sociale are un *dublu statut cognitiv* cel de *observat* și cel de *observator* al realității sociale. Datorită metodologiei utilizate și mai ales a valorilor care stau la baza multor cercetări, status-ul de observator natural al subiecților este inhibat sau cel mult folosit unilateral. Noi credem că realizarea unei *distribuiri echitabile* (juste) a cunoașterii sociale nu poate fi atinsă fără realizarea unei *democratizări a procesului de producere a acesteia*.

Multă vreme în practica cercetării științifice și în încercările de teoretizare a relației sistem de cercetare — realitate studiată s-a insistat pe opoziția dintre *imaginăria expertului* asupra realității sociale și *imaginărea omului cotidian* asupra aceleiași realități. Procesul îlresc al profesionalizării activității de cunoaștere a realității sociale a fost însoțit și de o accentuare nefirească și chiar de o opoziție epistemică între „expertul în problemele sociale” și „omul cotidian”. Această distanțare s-a făcut resimțită și în cercetarea tineretului, caz în care ea a fost accentuată și de unele atitudini paternaliste.

Efectele acestei rupturi sunt negative atât din punct de vedere al calității procesului de cunoaștere cit și din punct de vedere al consecințelor practice. De regulă, această ruptură este însoțită de o *stratificare cognitivă forțată* a celor două categorii. Practic ne aflăm în fața unei încercări de diviziune cognitivă a membrilor unei comunități între „observații” și „observatori”. În cazul cercetării tineretului această diviziune forțată este cu atât mai dăunătoare cu cât ea intervine într-o fază mai timpurie de dezvoltare a constituției de sine și a constițientei sociale.

Depășirea acestei opozitii este condiționată atât de evoluția structurilor interne ale cercetării sociale cit și de funcțiile ei în contextul concret istoric al fiecărei societăți.

Acest proces presupune o revedere, într-o dimensiune umanistă, a raportului dintre *rol-statusul global al cercetătorului* și *rol-statusul global al subiecților*, din perspectiva egalității lor sub raport existențial și moral, precum și din perspectiva *complementarității epistemic* a acestor statusuri. Acest raport complex care cuprinde o serie de probleme importante (cum ar fi de exemplu cea a efectului cognitiv și acțional al convergenței sau divergenței intereselor celor două elemente) ne pune în față o întrebare deosebită. În ce măsură progresul obținut de *subiectul epistemic colectiv* — „profesionist” (reprezentat de grupul de cercetători) este condiționat de pro-

¹¹ Coleman James, *Policy Research in Social Sciences*, Morristown: General Learning Press, 1972.

¹² Gans H. J., *Social Science and Social Policy*, în Irving Louis Horowitz (ed.), *The Use and Abuse of Social Sciences*, New Brunswick, Transaction Books, 1971.

¹³ Ford Thomas R., *The Production of Social Knowledge for Public Use*, *Social Forces*, 56 : 2 (decembrie) 1977, p. 504—518.

¹⁴ Merton R. K., *Insiders and Outsiders. A Chapter in the Sociology of Knowledge*, în „American Journal of Sociology”, 78, nr. 1, 1972, p. 9—47.

gresul realizat de subiectul epistemic colectiv „naiv” (reprezentat de subiecții studiați) în conștiințizarea problematicii sociale în care trăiesc și invers? Dependența existentă între evoluția acestor două tipuri de subiecți epistemici colectivi („specialist” și „nespecialist”) ni se pare a fi deosebit de importantă atât pentru demersul teoretic, cit și pentru procesul de valorificare a cercetărilor sociale. Conștiințele acestei apropiere credem că pot fi stimulative atât pentru cercetarea științifică, cit și pentru practica socială.

Operationalizarea acestei complementarități epistemice are, în cazul cercetării tineretului ca și pentru celelalte categorii sociale, o semnificație deosebită pentru procesul de valorificare a cercetătorilor.

3. Elemente ale valorificării cercetării coparticipative a tineretului

In relația directă cu realitatea studiată, cercetătorul social este deseori confruntat cu întrebări de tipul „La ce servesc aceste date?”, „Pentru ce este nevoie să se cunoască opinile noastre?”, „La ce ne folosește nouă (subiecților n.n.) această cercetare?”, „Ce se va face cu rezultatele ei?”, „Ce schimbări va produce ea în activitatea noastră?“ întrebări care sunt motivate foarte divers. Indiferent de motivele care-i determină pe tineri și nu numai pe el, să pună astfel de întrebări și dincolo de varietatea aspectelor pe care le ridică, se evidențiază constanța interesului față de modalitatea în care vor fi folosite rezultatele cercetării și, mai ales, care va fi efectul cercetării asupra existenței lor. Se poate spune că interesul subiecților studiați, în general, și al tinerilor, în special, asupra finalității cercetărilor efectuate a crescut odată cu mărirea numărului și ariei cercetărilor sociale.

In același timp, se poate afirma că procesului de evoluție al științelor sociale – în afara perfeționărilor de ordin teoretic, metodologic, a tehnicilor de culegere, prelucrare și analiză a datelor – îl corespunde și un interes crescut față de aplicabilitatea acestor cercetări. Cu alte cuvinte, valorificarea cercetărilor în procesul transformării conștiințe a realității sociale este un indicator al stadiului lor de dezvoltare. Toate aceste probleme ale valorificării cercetărilor sociale sunt vitale atât pentru răspunsul de a fi a cercetătorului din acest domeniu, cit și pentru realitatea studiată.

Punctul de vedere de la care pornim, se caracterizează prin afirmarea unei deosebiri calitative între modul de valorificare al cercetărilor tip acțiune și modul de valorificare al cercetărilor sociale „clasic” care stabilesc etape nete între cunoașterea și explicarea realității sociale și valorificarea rezultatelor obținute. De asemenea, procesul de valorificare a cercetărilor sociale este calitativ diferit în cadrul cercetărilor participative, comparativ cu cercetările neparticipative.

Pentru a evidenția acestei diferențe calitative, să urmărim schematic unde se plasează momentul „valorificarea cercetării” în structura temporală a unei cercetări.

Mai intâi, din multiplele sensuri ale valorificării cercetării, ne vom referi aici numai la acele procese de transformare a realității ca urmare a procesului de cercetare și aplicare a rezultatelor cercetării.

Să vedem care este poziția valorificării cercetării științifice într-o cercetare de tip „clasic”. În care se încearcă, în primul rînd, descrierea și explicarea fenomenelor studiate, determinarea principalelor tendințe fară pe baza acestora elaborarea unei soluții practice. Toate aceste elemente nu exclud, ci dimpotrivă implică, dezvoltarea teoriilor existente sau elaborarea unor noi teorii. Având în vedere scopul propus, vom prezenta etapele mari ale unei cercetări pentru a preciza mai exact poziția valorificării acesteia în practica socială.

Sirul acestor momente care sunt prezente pe larg în literatura de specialitate este aici extrem de simplificat, de asemenea, structura lor internă este eludată. De exemplu, nu prezentăm etapa de contact intermediar cu subiecții (pretestarea și testarea instrumentelor). Remarcăm doar elementele care ne interesează din perspectiva valorificării totale a cercetării.

a. Valorificarea cercetării este dată, în primul rînd, de cîstigul teoretic și cognitiv obținut în urma investigației, care este de cele mai multe ori publicat.

b. De regulă, se realizează un raport de cercetare care cuprinde descrierea și explicarea unor tendințe și fenomene, precum și concluzii privind procesul abordat și propunerile de modificare pozitivă a domeniului respectiv.

c. Raportul de cercetare este predat unui (unor) beneficiari, uneori dezbatut cu acesta și îmbunătățit.

d. Rezultatele cercetării sunt apoi preluate și aplicate de diferite subsisteme ale realității sociale. În acest proces cercetătorul cu arsenoul său teoretico-metodologic nu mai apare; procesul de implementare a rezultatelor nu mai este supus nici unui control științific. Cercetătorul poate analiza ulterior efectele aplicării propunerilor, fără a cunoaște, însă, „din mers” (și doar reproducind ulterior) procesul și mecanismul aplicării rezultatelor.

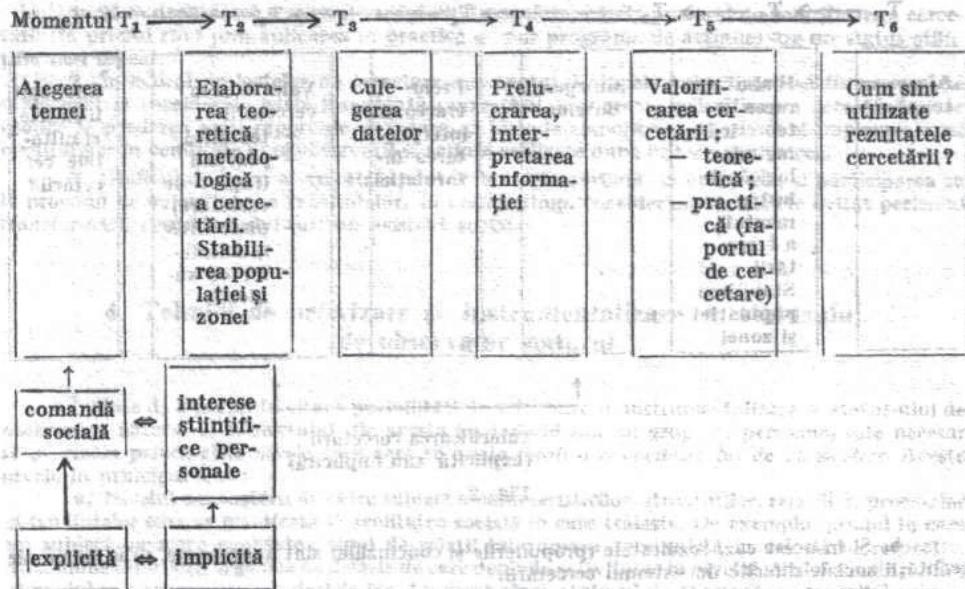

Fig. 1

e. Ultimul feed-back, construit după rigorile cercetării științifice, se încheie odată cu predarea raportului final al cercetării.

Figura 1 nu include cercetări de ordin participativ, și în general este specifică acelor cercetări al căror ideal este cel al modificării minime a procesului studiat datorită și în timpul acțiunii de cercetare. Cu alte cuvinte, se încearcă reducerea la minim a efectului sistemului de cercetare asupra realității studiate — în timpul cercetării.

De asemenea, posibilitățile de control științific riguros se opresc la momentul T_5 , adică odată cu trecerea spre implementare a concluziilor și propunerilor.

În ceea ce privește comandă socială vrem să facem o precizare. Ea poate fi explicită — reprezentată de o solicitare directă pentru studierea unui fenomen bine definit, și poate fi implicită. În cazul comandelor sociale implicite distingem două situații calitativ diferite : a. cercetări care abordează probleme ce derivă dintr-o comandă explicită, fără a fi însă ele însele cuprinse explicit în comandă socială ; b. cercetări al căror domeniu este indicat de o „comandă socială” de tip special. Mai precis probleme care apar cercetătorului — prin experiența sa științifică și cotidiană — ca expresie a unor nevoi sociale reale însă netranspuse într-o comandă instituțională.

Aceste două tipuri de comandă implicită se află într-o relație complexă, ele completindu-se reciproc. De remarcat că ultimul tip de comandă se corelează pozitiv cu orientarea antimanipulatoriă a cercetării sociale cit și cu funcția critică a cercetării.

Situatia ideală din punct de vedere teoretic, practic și mai ales din punct de vedere al valorii sociale a cercetării, este reprezentată de consonanța dintre comanda socială explicită și comanda socială implicită.

Vom prezenta acum situația valorificării unui „tip abstract” de cercetare — participativă, care, de regulă, este și o cercetare — acțiune socială. Spunem de regulă, deoarece anumite tehnici ale cercetării participative (de exemplu tehnica „nativizării cercetătorului”) își propun o infiltrare neobservabilă a cercetătorului în comunitatea studiată, în așa fel ca prezența și acțiunea lui de cunoaștere să influențeze căt mai puțin comunitatea studiată.

În cazul cercetării — acțiune, cum sunt cele mai multe cercetări de ordin participativ, se insistă pe colaborarea sistem de cercetare — obiect de cercetare. În acest caz se admite o interinfluențare între sistemul de cercetare și realitatea studiată și, chiar, se încearcă o dezvoltare a acestei interinfluențe.

Având în vedere această caracteristică, menționăm principalele dimensiuni ale valorificării unui astfel de tip de cercetare.

a. valorificarea acestor cercetări poate include toate tipurile de valorificare ale modelului anterior de cercetare, adică : — valorificarea în plan cognitiv și teoretic (inclusiv publicarea); raport de cercetare predat unor beneficiari.

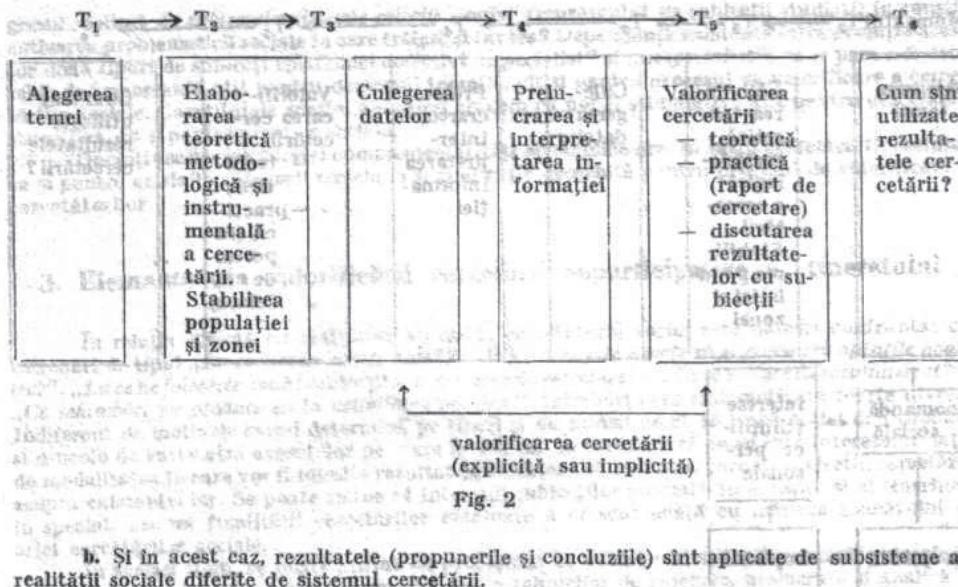

Fig. 2

b. Să în acest caz, rezultatele (propunerile și concluziile) sunt aplicate de subsisteme ale realității sociale diferite de sistemul cercetării.

c. În cazul cercetării participative este mai frecventă dezbaterea rezultatelor cu subiecții ca formă de valorificare.

d. Apare o formă specifică de valorificare a cercetării chiar pe parcursul desfășurărilor etapelor ei clasice. Mai precis contactele cu subiecții, colaborarea cu aceștia, realizate prin diferite tehnici de cercetare participativă, permit o valorificare din mers a cercetării începând cel mai întâi cu momentul T_3 . Această valorificare poate avea un caracter explicit (coparticipare conștientă), cit și un caracter implicit.

e. Acest tip de cercetare are o serie de efecte de ordin educativ asupra realității studiate, care se manifestă cel mai adesea printr-o creștere, la membrii realității studiate, a gradului de conștientizare a problemelor specifice spațiului social în care trăiesc. Practic se poate vorbi de o valorificare a cercetării prin progresul realizat în urma ei în invățarea socială a tinerilor.

Cercetarea este concepută ea însăși de cele mai multe ori ca un mijloc de modificare a realității — modificare care se produce odată cu procesul de cercetare. În cazul specific al cercetării tineretului, acest tip de cercetare nu se pare extrem de important, deoarece o mare parte din problemele specifice abordării tineretului au implicații de ordin educațional. Or, mărirea eficienței cercetării tineretului apare, în acest caz, direct condiționată de valorificarea valențelor educative ale cercetării participative chiar pe parcursul realizării acestora. Fără a intra acum în amănunte, vrem să subliniem însă că realizarea acestor obiective este condiționată de următoarele dimensiuni ale cercetării participative: nivelul, calitatea și durata participării tinerilor, în special, (și subiecților, în general) la realizarea cercetării al cărui domeniu principal îl formează.

Un caz aparte îl formează cercetările în stații (colective) experimentale pilot. În cadrul acestor cercetări sunt aplicate programe de acțiune sub un control riguros științific. Mai precis în stațiile experimentale pilot se încarcă transpunerea în practică cu ajutorul cercetării a unor concluzii și propunerile reiese din cercetare.

Aceste cercetări experimentale în colective, unități pilot, asigură o valorificare aproape completă a unor programe de acțiune conținute de rapoartele de cercetare și prin aceasta întregesc procesul valorificării. În același timp, ele au marele avantaj de a completa atât cunoașterea științifică (prin controlul riguros asupra procesului de implementare a programelor de acțiune) cit și de a perfecționa mijloacele acțiunii practice.

Dacă raportăm la figurile 1 și 2 acest tip de cercetare, se poate ușor constata că el se continuă și cu momentul T_6 . Menționăm că acțiunea de implementare a rezultatelor nu este realizată doar de către cercetător, ea putând fi realizată chiar de tinerii însăși.

În contextul realizării unor cercetări interdisciplinare care să fie, în același timp, și cercetări-acțiune, este absolut necesar să se revalueze problema valorificării cercetării. Pentru aceasta credem că este necesar :

1. Să se depășească o anumită mentalitate conform căreia procesul de valorificare a cercetării (în primul rând prin aplicarea în practică a unor programe de acțiune) are un status științific mai scăzut.
2. În cadrul proiectelor de cercetare, momentul și etapele valorificării să fie prezentate desfășurat și considerate parte integrantă a cercetării. Mai precis, valorificarea cercetării nu se reduce la predarea unui raport de cercetare, ci include elaborarea științifică și implementarea rezultatelor în condițiile unei observații și acțiuni realizate după criterii științifice.

3. Graficul de lucru al cercetătorului trebuie să cuprindă, în acest caz, și participarea sa la procesul de valorificare a rezultatelor. În același timp, considerăm că trebuie evitat pericolul transformării cercetătorului într-un asistent social.

4. Tehnici de activizare și instrumentalizare a statusului de observator natural

Inainte de a prezenta cîteva posibilități de activizare și instrumentalizare a status-ului de observator natural al subiectului (în acest caz individ sau un grup de persoane) este necesar să precizăm principalele nivele spre care se poate focaliza capacitatea lui de cunoaștere. Aceste nivele în principal sunt:

a. Nivelul cunoașterii de către subiect a caracteristicilor, structurilor, relațiilor, proceselor și tendințelor care se manifestă în realitatea socială în care trăiește. De exemplu, gradul în care un subiect oarecare cunoaște: tipul de relații interumane care există în colectivul respectiv, atitudinile celorlalți, organele de decizie de care depinde activitatea la nivelul locului său de muncă și modul în care acestea iau decizia etc. La acest nivel, statusul de observator natural al subiectului poate fi focalizat atât spre fenomenele macro-sociale cât și spre cele micro-sociale.

b. Nivelul cunoașterii de către un subiect a gradului în care ceilalți membri ai grupului sau comunității sociale cunosc caracteristicile, structurile, relațiile, procesele și tendințele din realitatea socială.

c. Gradul de corectitudine al autoaprecierii subiectului privind măsura în care el cunoaște caracteristicile, structurile, relațiile, procesele și tendințele care se manifestă în relația socială.

Utilizarea unei tehnici de cercetare într-o manieră manipulativă, sau într-o manieră participativă nu depinde numai de caracteristicile tehnicii respective ci și de poziția ei în design-ul cercetării și de concepția căreia îl este subordonată. Având în vedere *nivelurile de focalizare a statusului de observator* al subiectului, credem că este necesară nu numai actualizarea informațiilor deja deținute de subiecți, ci și punerea subiecțiilor în situația de a căuta noi date, prin mijloace de care dispun ei însăși. În acest proces pot fi incluse: tehnica situațiilor simetrice și tehnica răspunsului post-documentat.

Prin *tehnica situațiilor simetrice* se poate determina gradul de convergență sau divergență care există între imaginea obținută prin metode științifice asupra unei probleme sociale și imaginea pe care și-a format-o subiectul asupra aceleiași probleme, prin mijloacele sale de cunoaștere.

Valorificarea rolului de observator al subiectului poate să fie realizată mai ales în procesul de căutare a unor noi date de către subiect, în funcție de cimpul problematic oferit de tehniciile de culegere a datelor care sunt aplicate asupra sa.

Tehnica răspunsului post-documentat. În cazul utilizării chestionarelor complexe, credem că se poate realiza o modificare de principiu și anume: punerea subiectului în situația de a răspunde la întrebările unui chestionar (mai ales la cele care privesc cele trei niveluri de focalizare a statusului de observator) după o perioadă de documentare și observare a realității sociale.

Subiectului îi se permite amintirea răspunsului la întrebările din chestionar, pentru a putea ca, într-o perioadă dată de timp, să-și verifice și completeze informațiile necesare pentru a răspunde la întrebările care îi se pun.

În acest caz ne aflăm în fața unor chestionare „temă de studiu”, la întrebările cărora, subiectului îi se pot oferi perioade delimitate (de cîteva ore, zile, luni) pentru a răspunde. Această tehnică, o denumim tehnica *RĂSPUNSULUI POST-DOCUMENTAT*.

În afară acestor tehnici, noi am mai imaginat tehnica auto-chestionării și tehnica socio-gramei cifrate, care pot fi folosite în același scop. Dar fiind că prezentarea acestor tehnici care prezintă un grad mai mare de complexitate decît celelalte, am făcut-o în detaliu cu altă ocazie ne oprim doar la amintirea lor.

Prin utilizarea acestui tip de tehnici nu înseamnă că funcția de cercetare este transferată cu total subiecțiilor, ci doar că subiectul devine un participant activ la cunoașterea realității sociale.

Nivelul, intinderea și calitatea participării tinerilor la realizarea și valorificarea cercetării – ca expresie a democratizării procesului de cercetare privit în integralitatea sa, fără a suferi însă în planul rigorilor științifice – sănătate pozitiv influențată de tendința puternică de auto-cunoaștere specifică tineretului. Cu alte cuvinte, datorită motivației specifice tineretului (în care tendința de autocunoaștere și cea de autorealizare ocupă un loc important) procesul valorificării cercetărilor este facilitat și de posibilitatea extinderii acestei valorificări și la nivelul fiecărei personalități. Valorificarea cercetării tineretului trebuie ea însăși realizată într-o manieră participativă excludând atât tendințele de manipulare dar și pe cele de naivizare a demersului științific.

Privită într-un context mai larg, cercetarea participativă poate să devină un factor de progres în procesul „invățării sociale”. Fără a intra în amănunte amintim că invățarea socială este caracterizată prin: *participare* (numărul și calitatea interacțiunilor sistemului care invăță); *anticipare* (orientare spre viitor și utilizarea conjuncturilor posibile în modelele de simulare a experienței); *autonomie*; *sistemicitatea* (capacitatea de a recunoaște și stăpini interdependențele dintre fenomene)¹⁵.

Cercetarea coparticipativă prin nivelul și calitatea acestela și deci prin gradul de democratizare al procesului de cunoaștere și acțiune socială, constituie un mijloc de învățare atât la nivelul indivizilor (sle ei specialisti sau nespecialiști), cât și la nivelul grupurilor și comunităților umane.

¹⁵ Mălita Mircea, Sandi Ana-Maria, *Le nouvel ordre économique international et les processus d'apprentissage de la société*, Colloque UNESCO, Bucharest, 14-16 juin, 1978, p. 12-13.